

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ
ХУДОЖНІХ ТВОРІВ»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Любов ГАРАЩУК

Керівник:

Олена БЄЛОВА,

доктор педагогічних наук, професор

Рецензент:

Олена ЧОПІК,

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ...	6
1.1 Сутність поняття «риторики» та «риторичної компетенції»	6
1.2 Вплив художніх творів на розвиток мовлення дітей дошкільного віку.	14
1.3 Особливості формування риторичної компетенції у дошкільників з типовим розвитком та порушеннями мовлення	22
Висновок до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	33
2.1 Опис експериментальної методики для дослідження сформованості риторичної компетенції в старших дошкільників з порушеннями мовлення	33
2.2 Аналіз результатів дослідження.....	37
Висновок до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА МЕТОДИКА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ	43
3.1 Обґрунтування та розробка навчально-корекційної методики для формування риторичної компетенції засобами художніх творів	43
3.2 Аналіз результатів формувального етапу дослідження.....	63
Висновок до розділу 3.....	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ... ..	70
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Красиве і виразне та інтонаційно-забарвлене мовлення є однією із головних ознак всебічно розвиненої особистості. Достатньо розвинене мовлення не тільки дозволяє здійснювати ефективне спілкування, а й сприяє регулюванню вищих психологічних функцій особистості.

У зв'язку з вищесказаним сучасні освітні стандарти все більше уваги приділяють багатоаспектному розвитку мовлення, адже загальна мовленнєва компетентність є складною та комплексною якістю особистості. Одними із її головних компонентів є риторичні вміння. Саме риторична компетентність забезпечує ефективність комунікації, що посилює вплив на слухача та дозволяє особистості самовиражатися.

Формування риторичної компетентності у старших дошкільників із порушеннями мовлення є важливою частиною їхнього мовленнєвого, соціального та емоційного розвитку. Саме тому ця проблема досліджувалася в галузі лінгвістики, логопедії, психології і педагогіки. Результати цих досліджень відображені в працях таких відомих авторів, як А. Богуш, О. Белова, Г. Ватаманюк, Н. Водолага, А. Гончаренко, Н. Гавриш, Р. Павелків, М. Шеремет, Ю. Рібцун та ін.

Необхідно зазначити, що детального, ґрунтовного вивчення процесу формування риторичної компетенції дітей з мовленнєвими порушеннями нами не виявлено, що й обумовлює актуальність здійснення дослідження на тему: **«Формування риторичної компетенції в старших дошкільників з порушеннями мовлення засобами художніх творів».**

Мета дослідження – розробити та апробувати методику навчально-корекційної роботи, спрямовану на формування риторичної компетенції в старших дошкільників з порушеннями мовлення засобами художніх творів.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз науково-теоретичних та науково-практичних напрацювань із зазначеної проблеми, та визначити особливості процесу розвитку риторичної компетенції у дітей старшого дошкільного віку з типовим розвитком мовлення та мовленнєвими порушеннями та визначити вплив на художніх творів на цей процес.

2. Обґрунтувати та адаптувати методику для діагностики риторичної компетенції та експериментально дослідити особливості її розвитку у дітей старшого дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та порушеннями мовлення (дислалією та дизартрією).

3. Підготувати навчально-корекційну методику для формування риторичної компетенції в старших дошкільників з порушеннями мовлення засобами художніх творів та перевірити її ефективність.

Для вирішення поставлених завдань, нами було вибрано **методи**:

- *теоретичні* (представлені аналізом та узагальненням досліджень в галузі логопедії, педагогіки та психології з визначеної проблематики);
- *емпіричні* (полягали у дослідженні особливостей риторичної компетенції старших дошкільників; константувальний та формувальний експеримент);
- *статистичні методи* (безпосередньо кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту даних).

Об'єкт дослідження – процес формування риторичної компетенції в старших дошкільників з порушеннями мовлення засобами художніх творів.

Предмет дослідження – особливості формування риторичної компетенції у дітей старшого дошкільного віку з дислалією та дизартрією.

Теоретичне значення. Проаналізовано визначення понять «риторика» та «риторична компетентність»; охарактеризовано особливості риторичної компетенції у дітей дошкільного віку з типовим розвитком та з мовленнєвими

порушеннями; описано важливість засобів художніх творів для формування мовленнєвої компетентності в цілому та риторичної, зокрема.

Практичне значення результатів дослідження. Розроблена навчально-корекційна методика для формування риторичної компетентності може бути використана у роботі логопедів, психологів, вихователів логопедичних груп та груп з інклюзивною формою навчання. Наукові дослідження здійснені на базі Закладу дошкільної освіти (ясла – садок) комбінованого типу № 6 «Зеленсад».

Матеріали дослідження були висвітлені у наукових публікаціях: «Теоретичні аспекти формування риторичної компетенції у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення за допомогою художніх творів».

Структура наукової роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел (46 найменувань), додатків (4 сторінки). У роботі вміщено: 6 таблиць та 4 рисунків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 80 сторінок, з них 69 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Підтверджено, що риторична компетенція – це складне утворення, що полягає у вмінні управляти мисленнєво-мовленнєвою діяльністю та знанні механізмів цієї діяльності. Вона забезпечує вміння оратора оцінювати свій виступ із позиції слухачів, враховувати конкретну мовленнєву ситуацію. Науковці виділяють різні характеристики, засоби, якості та функції риторичної компетенції.

Наукові дослідження дозволяють відзначити, що у розвитку дитини дошкільного віку дуже важливою є роль художньої літератури. Читання, оповідання та переказування художніх творів, заучування віршів та потішок мають величезний вплив на інтелектуальний, розумовий, творчий, психологічний та психофізіологічний розвиток дитини. Робота з художніми творами розвиває мовленнєві навички, формує моральну та культурну сторону дитини, передає уявлення про життя, працю, про ставлення до природи, розвиваючи, тим самим, соціальний досвід та трудову діяльність дошкільника. Усі ці пріоритети, закладені у дошкільному віці, гармонійно розвивають дитину як повноцінну особистість.

Вивчення науково-теоретичних джерел розкриває, що у дітей з мовленнєвими порушеннями наявні специфічні особливості, що впливають на розвиток риторичних умінь, зокрема: порушення звуковимови, дихання, знижений словниковий запас, граматичні та темпо-ритмічні особливості мовлення

2. Обґрунтовано та адаптовано методику для діагностики стану сформованості риторичної компетенції дітей старшого дошкільного віку, які включали в себе: вивчення вміння змінювати темп мовлення; вивчення вміння відчувати ритм мови; вивчення вміння змінювати висоту та силу голосу;

вивчення вміння виділяти логічний наголос у слові та вивчення сформованості інтонаційної виразності мови.

3. Визначено, що високий рівень (від 14 до 18 балів) сформованості риторичної компетенції був притаманний для 20 % дітей з типовим розвитком мовлення. Достатній рівень (від 9 до 13 балів) сформованості риторичних вмінь був характерний для 40 % старших дошкільників з типовим розвитком мовлення та 14% дітей з порушеннями мовлення. Середній рівень (від 5 до 8 балів) розвитку риторичної компетенції виявився у 30 % дітей з типовим розвитком мовлення та 57 % дітей з мовленнєвими порушеннями. Низький рівень (від 0 до 4 балів) сформованості був притаманний для 10% дітей з типовим розвитком мовлення та 29 % дітей з порушеннями мовлення.

4. Розкрито та обґрунтовано зміст навчально-корекційної роботи, визначено методи та прийоми, які необхідно використовувати у роботі з дітьми старшого дошкільного віку із дислалією та дизартрією для формування у них риторичної компетенції.

Контрольний етап дослідження дозволив виявити позитивні зміни щодо розвитку риторичної компетенції у дітей з порушеннями мовлення. Результати повторної діагностики після корекційного навчання показали, що у 1 дитини було виявлено високий рівень розвитку риторичної компетенції (7 %). У 4 дітей виявлено достатній рівень розвитку риторичних навичок (29%). Середній рівень розвитку риторичної компетенції був характерний для 7 дітей (50 %), а низький рівень розвитку риторичної компетенції був притаманний лише 2 дітям (14 %).

Виявлено, що у експериментальній групі після проведення корекційно-розвивального навчання зменшився відсоток дітей з мовленнєвими порушеннями з низьким рівнем розвитку риторичної компетенції, на що вказують відсоткові показники. Високий та достатній рівні сформованості риторичної компетенції показали значне зростання.

Визначено, що залишається незначна категорія дітей з порушеннями

мовлення, рівень розвитку риторичної компетенції яких залишається на низькому рівні. Проте такі діти не завжди мали можливість відвідувати навчально-корекційні заняття, тому про їх можливості чи труднощі ми не можемо стверджувати.

5. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення є детальніше розкриття особливостей формування риторичної компетенції у дітей з іншими нозологіями (ринолалією та заїканням) та вплив психологічних особливостей на цей процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А., Мойсеєнко Ю. (2020). Дитяча література як засіб формування світосприйняття у дітей 5-6 років. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, Т 1, № 28, с. 102-107
2. Башманівська Л.А., Кучерук О.А. Проблема формування риторичної компетентності студентів-філологів: теоретичний аспект. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: колективна монографія*. Київ: КНТ, 2016. С. 153 – 171.
3. Белова О. Б. Щодо проблеми розвитку лексичного рівня мовлення у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 91. С. 22 – 28.
4. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Початкова школа: Науково-методичний журнал*. 2010. №9. С. 3.
5. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Слово, 2015, 246 с.
6. Богуш А. М., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах: підручник для студентів у вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Видавничий Дім "Слово". 2010. 304 с.
7. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації. *Дошкільне виховання*. 1999. № 6. С. 3–5.
8. Богуш А. М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини. *Дошкільне виховання*. 2013. № 7. С. 6-10.
9. Богуш А. М., Руденко Ю. О. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. Одеса : Маяк, 2005. 256 с.

10. Бондар С. Термінологічний аналіз понять "компетенція" і "компетентність" у педагогіці: їх сутність та структура. *Освіта та управління*. 2007. Т. 10. № 2. С. 95-99].
11. Варій М. Й. Загальна психологія: навчальний посібник. 2-ге видан., випр. і доп. Київ: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
12. Ватаманюк Г. П. Художня література як засіб формування духовного світу дитини. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського держ. університету*. Серія педагогічна. Вип. XIII. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 237–240
13. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.02. Теорія і методика навчання. Одеса, 2001. 218 с.
14. Гавриш Н. В. Методика стимулювання мовленнєвої активності дошкільнят у процесі ознайомлення з художнім словом. *Наука і освіта*. 2002. №1. С. 144-148
15. Гавриш Н. В. Відбиття в мовленні дошкільників особливостей світорозуміння. *Дошкільна освіта*. 2010. № 2. С. 42–47
16. Гавриш Н. В. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології. *Дошкільне виховання*. 2011. № 2. С. 4–9
17. Гавриш Н. В. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі. *Дошкільне виховання*. 2006. № 3. С. 15–17
18. Голота Н. М., Карнаухова А. В. Особливості формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку в освітньому процесі ЗДО. *International scientific and practical conference “Actual issues of the development of science and ensuring the quality of education”*. International Science Group. Florence, Italy. 2023. С. 243-247.

19. Голуб Н.Б. Риторична компетентність учнів старших класів як показник сучасної мовної культури. Компетентнісний підхід у неперервній освіті / за ред. І.Г.Єрмакова. Донецьк: Каштан, 2012. С.140–147
20. Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» . Київ : Світич, 2009. 160 с.
21. Гончарова В. Б., Смолянко Ю. М. Використання авторських казок для дітей старшого дошкільного віку у навчально-виховному процесі ЗДО. Режм доступу: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/> (дата звернення: 29.09.2024)
22. Гуліна І. І. Особливості розвитку сприйняття у дітей дошкільного віку в умовах інклюзії. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/osoblivosti-rozvitku-spriynatta-u-ditej-doskilnogo-viku-v-umovah-inkluzii-235295.html> (дата звернення: 19.09.2024)
23. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : НМЦВО, 2003. 300 с.
24. Ключек Г. Риторика: навчально-методичний комплекс для філологічних факультетів. *Дивослово*. 2002. № 8. С. 15- 18
25. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) : монографія. Київ : Стилос, 2000. 336 с.10.
26. Кононко О. Л. «Я у світі»: нова світоглядна позиція. *Дошкільне виховання*. 2009. № 1. С. 5–9.
27. Корчова М. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Видво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. No 6 (50). С. 196 – 206.

28. Коваленко С. М. Сучасна риторика: Навчально-практичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 184с
29. Кривченко В. В. Роль казки в розвитку зв'язного мовлення дошкільника. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології*. 2019. С. 113-115.
30. Кухарчук І. О., Лучкіна Л. В. Риторична компетентність учнів: зміст, структура та шляхи формування. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2021. № 8 (346). Ч. 1. С. 149-160.
31. Лісовський А. М. Формування літературно-естетичної компетентності учнів у процесі вивчення літератури. *Методичний пошук*. Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. № 12. С. 14-23.
32. Лісовський А. М. Риторика і сучасна літературна освіта. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. С. 188-196.
33. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 Теорія і методика навчання. Одеса, 1995. 24 с.
34. Мамчур. Л. (2013). Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 8 (2),182–186
35. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.
36. Науменко В.О., Захарійчук,М.Д. (2018). Урок риторики в початкових класах. *Початкова школа*, № 3, С. 21 – 24.
37. Нищета В. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені*

Тараса Шевченка (педагогічні науки), 2010. № 22 (209). С. 93–98].

38. Онуфрієнко Г. М. Риторика: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2008. 231 с.

39. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навчальний посібник для самостійної роботи студента. Київ : Академвидав, 2011. 376 с.

40..Пентилюк М. Роль тексту у формуванні риторичних умінь і навичок учнів. Режим доступу: <https://ekhsuir.kspu.edu> (дата звернення :23.08.2024)

41. Подліна С. В. Розвиток мовленнєвої компетенції. *Дошкільний навчальний заклад*. 2012. №1. С. 5-10.

42. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. Одеса, 2003. 21 с.

43. Сагач Г. М. Риторика. Київ : Ін Юре, 2000. 567 с.

44. Сагач Г.М. Золотослів: Навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів. Київ: Райдуга, 1993. 378 с.

45. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.

46. Хрестоматія з логопедії: Навчальний посібник / за ред.. Шеремет М.К., Мартиненко І.В. Київ: КНТ, 2006. 360 с.

47. Чекан О. І., Біличко В. А. Проблема мовленнєвої готовності дитини з порушенням мовлення до навчання в школі. Умань, 2022. С. 158–160.

48. Чекаліна В. А. Формування мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі навчання переказу літературних творів *Стандарти дошкільної освіти : дискурс науки і практики* Київ. 2014. С. 325-331.

49. Якобчук І. І. Майстер-клас із формування риторичної компетентності учнів у контексті мовно-літературної освіти. URL: <http://www.studcon.org/maysterklas-iz-formuvannyarytorychnoyi-kompetentnosti-uchniv-u-konteksti-movnoliteraturnoyi>(дата звернення : 23.08.2024)

50. Ямпольська А. В. Мовленнєва готовність старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення і її рівня до навчання у школі : Редакційна колегія. Харків, 2021. 347 с.